

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, к. держ. упр., доцента Грибко Ольги Владиславівни

на дисертаційну роботу Мирошниченко Альони Юріївни

«Кризові екологічні комунікації в умовах російсько-української війни»

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 054 – Соціологія

Детальний аналіз дисертаційної роботи Мирошниченко Альони Юріївни на тему «Кризові екологічні комунікації в умовах російсько-української війни», що представлена для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», дає змогу зробити комплексний висновок щодо її актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності, надати загальну оцінку дисертації.

1. Актуальність теми та зв'язок з науковими планами і програмами

У сучасних умовах соціальні й природні аспекти життя людини тісно пов'язані. Неможливо повноцінно пояснити зміни в довкіллі без урахування соціальних процесів, так само як і передбачити соціальні трансформації без аналізу екологічного контексту. Нерегульовані соціальні дії можуть зруйнувати природне середовище, тоді як екологічна криза здатна спричинити глибокі соціальні потрясіння.

Екологічна проблематика залишається у фокусі соціальних наук, оскільки соціальні спільноти не лише реагують на стан довкілля, а й усвідомлюють ризики, що випливають з антропогенного навантаження на нього. Соціальні наслідки екологічних змін особливо помітні в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема війни, коли зв'язок між екологічними та соціальними процесами стає очевидним.

Сучасну війну, з погляду нової екологічної парадигми, можна розглядати як форму впливу соціальних акторів на природу, наслідки якої згодом повертаються до суспільства у вигляді екологічної «віддачі». Гібридний характер російсько-української війни, що поєднує політичні, економічні, інформаційні та екологічні складові, значною мірою зумовлює специфіку сучасних екологічних криз.

Дослідження проведено у межах наукових планів і програм, присвячених аналізу соціальних наслідків екологічних ризиків, зокрема в умовах воєнного часу, що підтверджує його актуальність та міждисциплінарний характер.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація виконувалась відповідно до наукової програми 054 «Соціологія», яка була впроваджена на кафедрі соціології і публічного управління, Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХП».

Проведені дослідження тісно пов'язані з соціологією конфлікту, соціологією комунікацій, соціологією екології, кризовими комунікаціями.

3. Наукова новизна одержаних результатів

У роботі досліджується не тільки підвалини виникнення криз в умовах війни, а й уводиться до соціологічного дискурсу поняття кризових екологічних комунікацій. Адже будь-якою кризою необхідно керувати, і ключовим інструментом управління можуть стати саме кризові екологічні комунікації.

Здобувачка надає оцінку впливу доступу до інформації на якість екологічних комунікацій, роль традиційних та нових медіа у формуванні екологічного порядку денного та екологічного дискурсу. Розглядається статус суб'єктів комунікації та їх рівень впливу на ситуацію, здатність органів публічного управління оперативно реагувати на події, що відбуваються. Авторкою представлені результати дослідження щодо вибудовування кризових екологічних комунікацій (зокрема, виявлено особливу роль організацій громадянського суспільства в умовах воєнного

часу; уточнено роль євроінтеграційних процесів у питанні здійснення ефективних кризових екологічних комунікацій для вирішення екологічних криз та загроз в умовах воєнного часу; уточнено критерії ефективності кризових екологічних комунікацій). Підсумком є побудова моделі кризових екологічних комунікацій (с. 88), коли всі учасники процесу підпорядковані єдиній меті – стабілізації суспільної ситуації та виявлення обставин та справжніх причин (з наголосом на необхідності працювати саме з ними).

Висвітлено роль євроінтеграційних процесів щодо реалізації ефективних кризових екологічних комунікацій для керування екологічними кризами та протидії екологічним загрозам в умовах війни, що включає нормативно-правові ініціативи, фінансову (у тому числі грантову) підтримку, громадську участь, крім того розробка критеріїв ефективності кризових екологічних комунікацій більшою мірою спирається саме на європейський досвід.

У роботі наведено висновки, спрямовані на підвищення ефективності кризових екологічних комунікацій, вирішено важливе завдання соціологічної концептуалізації, спрямоване на комплексне теоретичне та практичне вивчення кризових екологічних комунікацій, з'ясування їх ролі та особливостей функціонування в умовах російсько-української війни.

4. Практична цінність одержаних результатів та рекомендації щодо їх подальшого використання

Результати дослідження мають прикладне значення для розроблення стратегій соціального реагування на екологічні виклики, зокрема в умовах воєнного стану. Запропоновані теоретико-методологічні підходи можуть бути використані в діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та міжнародних інституцій під час планування екологічної політики, відновлення постраждалих територій і формування ефективної системи екологічної безпеки.

Матеріали дослідження можуть бути впроваджені в освітній процес вищих навчальних закладів під час викладання дисциплін соціологічного, екологічного та міждисциплінарного спрямування. Окремі положення

можуть також слугувати основою для подальших наукових досліджень у сфері соціології ризику, екологічної безпеки та соціальних наслідків війни.

Рекомендовано використовувати напрацювання дослідження при формуванні державних програм екологічного відновлення, розробці політик у сфері охорони довкілля, а також при здійсненні моніторингу соціально-екологічних ризиків у поствоєнний період.

5. Повнота викладення матеріалів дисертації в наукових працях, які опубліковані автором. За результатами дослідження дисертаційної роботи опубліковано 14 наукових праць, з них у фахових наукових виданнях – 3, наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації – 11. Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для освітнього процесу, для органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та міжнародних партнерів, що свідчить про їхню наукову новизну та прикладну цінність.

6. Аналіз змісту дисертації. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Робота Мирошниченко А.Ю. є завершеною науковою роботою, містить анотацію – українською та англійською мовами, вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Робота є чітко структурованою, всі три розділи логічно взаємопов'язані.

У дисертації використано ґрунтовні наукові дослідження з соціології війни, екології, теорії ризику, кризових комунікацій, а також міждисциплінарні підходи щодо аналізу впливу екологічних криз на реакції громадськості на них. Здобувачкою систематизовано доробки провідних західних і українських учених, зокрема У. Бека, Е. Гідденса, М. Дугласа, Т. Кумбса, С. Літлджона, Р. Кокса, П. Сорокіна, М. Требіна, В. Городяненка та інших. Це дозволило окреслити концептуальні рамки дослідження та розглядати екологічні кризи як частину ширших соціальних трансформацій, у тому числі в контексті гібридної війни.

Джерельну базу склали наукові праці з соціології, екології, політології, соціальної філософії, права, комунікаційних студій, а також матеріали конференцій, аналітичні звіти, нормативні документи, дані моніторингів, офіційні ресурси органів публічного управління, ГО та ЗМІ. Детально проаналізовано джерела, присвячені низці екологічних наслідків російсько-української війни (зокрема подій на Запорізькій АЕС та Каховській ГЕС).

Для досягнення мети дослідження застосовано низку загальнонаукових та спеціальних методів: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, порівняння й узагальнення – для опрацювання теоретичних засад; дискурс- і медіааналіз – для вивчення інформаційних практик; структуроване експертне інтерв'ю – для збору якісних даних щодо кризових екологічних комунікацій під час гібридної війни. Завдяки цьому забезпечено міждисциплінарність (проблема розглянута з точки зору соціології, екології, публічного управління, політології, безпекових та комунікаційних наук), глибину аналізу та емпіричну обґрунтованість результатів.

У *першому розділі* «Теоретичні засади екологічних комунікацій в умовах війни» (с. 12–45) подано міждисциплінарний аналіз соціальних процесів, що відбуваються під впливом воєнних дій ризиків, із залученням підходів соціології війни, теорії «суспільства ризику» (У. Бек, Е. Гідденс), соціології екології та кризових комунікацій. Наведені правові механізми щодо захисту довкілля від наслідків активних бойових дій, з наголосом на відсутності криміналізації екоциду як окремого злочину на міжнародному рівні. Розглянуто вплив війни на екологічну взаємодію та окреслено ключові проблеми: зростання ролі сприйняття ризиків у ситуації невизначеності, наявність дезінформації різного роду, брак ресурсів і довіри між комунікаторами, екологічна нерівність, а також відсутність дієвих механізмів фіксації й адвокації екологічних злочинів.

Дисертантка обґрунтовує недостатність традиційних моделей екологічної комунікації в умовах війни та потребу у впровадженні кризових екологічних комунікацій. Особлива увага приділена феномену воєнного екоциду – системному знищенню довкілля внаслідок агресії, що має тривалі

екологічні, безпекові та гуманітарні наслідки. Екоцид розглядається не лише як об'єкт правового реагування, а й як предмет комунікації, що потребує спеціальних стратегій інформування, фіксації, мобілізації уваги та міжнародної адвокації. Таким чином, екоцид постає як комунікативна подія, що змінює сприйняття війни та ролі екологічної інформації в умовах збройного конфлікту.

У другому розділі «Кризові екологічні комунікації в умовах воєнного часу» (с. 48–103) проаналізовано теоретичні підходи, моделі та особливості екологічної комунікації в умовах воєнних криз. Розглянуто класичні та сучасні моделі кризових комунікацій (функціональні, інституційні, інтерактивні), а також ключові чинники ефективного комунікаційного реагування – довіра, час, емоції, зворотний зв'язок (с. 48–60). Значну увагу приділено теоріям Т. Кумбса.

Дисертантка пропонує авторську модель кризових екологічних комунікацій (с. 88), яка охоплює достовірність джерел, координацію між інституціями, доступність та зрозумілість повідомлень, емоційну підтримку, своєчасне реагування й стратегічне планування. Ця модель побудована на аналізі конкретних ситуацій, спричинених війною в Україні.

Дисертантка обґрунтовує поняття «кризові екологічні комунікації» як обмін інформацією, спрямований на швидке реагування на екологічні загрози, координацію дій і подолання наслідків. Це поняття вводиться як аналітична категорія для опису специфіки комунікації на перетині екологічної, соціологічної та безпекової сфер. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти інституційні обмеження, роль учасників, соціальні функції екологічних комунікацій та їхній вплив на довіру в суспільстві.

У роботі також визначено критерії ефективності кризових екологічних комунікацій, які мають як аналітичне, так і прикладне значення для вдосконалення державної та громадської політики у сфері реагування на надзвичайні ситуації (с. 73–80). Авторка підкреслює ситуативність таких комунікацій під час війни, що вимагає розробки гнучких стратегій, здатних враховувати обмежені ресурси, високий рівень емоційного напруження та

інформаційне перевантаження аудиторії (с. 81–84). Це пов'язано з тим, що поряд із основними засобами масової інформації в останнє десятиліття виникла альтернативна сфера «нових засобів масової інформації»: блоги, онлайн-сервіси, веб-телебачення, месенджери, професійні спільноти журналістів-екологів тощо. Вони кинули виклик традиційним ЗМІ та формують свою повістку, свій власний привілейований дискурс. А однією з причин зростання числа альтернативних джерел новин, особливо в інтернеті, полягає в тому, що захисники довкілля розчаровані недостатньою глибиною та точністю офіційної інформації, її приховуванням.

У третьому розділі «Кризові екологічні комунікації в умовах воєнного часу: експертна думка» (с. 107–186) представлено результати експертного опитування, розкрито його методичку, зміст інтерв'ю та сформульовано практичні рекомендації щодо покращення кризових екологічних комунікацій. А. Мирошниченко наголошує на потребі вдосконалення взаємодії органів публічного управління, підтримки громадських ініціатив, підвищення медіаграмотності населення та перевірки інформації перед її поширенням для протидії хвилям дезінформації (с. 186–187).

Отримані результати підтверджують належний рівень обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, які відповідають цілям дослідження та узгоджуються з викладеними в анотації.

Висновки, сформульовані у роботі, висвітлюють результати дослідження як вирішення висунутих в дисертації завдань. В цілому висновки відповідають вимогам, які висуваються до результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Список літератури досить широко охоплює предметне поле дослідження, певною мірою відображає опрацювання автором значної кількості джерел інформаційного та комунікаційного змісту (вітчизняні та іноземні), українських та іноземних наукових робіт.

Додатки містять інформацію про практичне впровадження результатів дисертації, перелік питань експертного інтерв'ю, перелік експертів, глосарій.

7. Достовірність отриманих результатів та висновків

Достовірність отриманих результатів зумовлено поставленими метою та завданнями, а також використанням відповідної методології дослідження. Крім того, достовірність заявлених положень обґрунтовується комплексним підходом у вивченні визначеного об'єкта, що також зумовлює і низку певних методів, які були використані в процесі дослідження.

8. Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладення наукових положень та результатів в опублікованих працях

Дисертація виконана з дотримання вимог академічної доброчесності, отримані результати дають підстави говорити про оригінальність роботи. У тексті містяться авторські ідеї, і не виявлено використання ідей інших науковців без посилання на їх роботи.

Основні ідеї автора та результати дослідження викладено у трьох фахових статтях, двох закордонних статтях, двох стаття у інших наукових українських виданнях, а також дисертант активно приймав участь в українських та закордонних конференціях, де була проведена апробація ідей, що викладено у дисертаційному дослідженні.

9. Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи

1. Бажано більш чітко і коректно формулювати основні поняття, які використовуються в роботі, перш за все, це стосується ключового з них – «соціологія екології». Крім того, в формулюванні об'єкта та предмета дослідження використано «в умовах воєнного часу» (тобто під час війни, бойових дій). На нашу думку більш вдалим було б застосування «в умовах (режиму) воєнного стану», що підкреслює саме особливий правовий режим життєдіяльності суспільства в умовах війни.

2. Здобувачка слушно наголошує, що громадська участь полягає в активізації співпраці між органами публічної влади та громадськістю щодо реформування екологічної політики, спільної роботи над документуванням наслідків. Варто було б присвятити механізмам такої активізації певну увагу у роботі.

3. До анкети експертного опитування доцільно було б додати питання про взаємодію між органами публічного управління (зокрема, природоохоронними органами та радами конкретних громад) та громадськими організаціями у сфері реалізації державної екологічної політики. Це дало б змогу порівняти думки двох цільових груп: представників публічноуправлінського та громадського секторів.

Перелік зауважень до змісту дисертаційної роботи не впливає на позитивну оцінку змісту дисертації Мирошниченко А.Ю.

10. Висновки

Дисертаційна робота Мирошниченко А.Ю. є завершеною науково-дослідною роботою, яка містить науково обґрунтовані результати, має наукову новизну та дає перспективи подальших досліджень. Тема дослідження відповідає галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» та спеціальності 054 – «Соціологія».

Отже, враховуючи актуальність теми, отримані результати та певну практичну значущість вважаю, що дисертаційна робота Мирошниченко Альони Юріївни «Кризові екологічні комунікації в умовах російсько-української війни» відповідає вимогам 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціальної вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 та вимогам до оформлення дисертації МОН України від 12.01.2017 № 40, а авторка, Мирошниченко Альона Юріївна, заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 054 «Соціологія».

Рецензент – кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри педагогіки та психології
управління соціальними системами
ім. академіка І.А. Зязюна Національного
Технічного Університету «Харківський
Політехнічний Інститут»

01.08.2025

Ольга ГРИБКО

Підпис

Засвідчую: